

GODIŠNJAK ZA FILOZOFIJU

2003.

Institut za filozofiju, Zagreb, 2003.

Godišnjak za filozofiju, novu publikaciju Instituta za filozofiju u Zagrebu, čini devet radova (povijesno) filozofskog karaktera različitih autora. S obzirom da ne postoji određena tematska okosnica, niti misao vodilja po kojoj bi se tekstovi nizali, pružamo, u osnovnim crtama, prikaz svih pojedinih.

Članak Tomislava Bracanovića naslovljen je Evolucijska epistemologija bez filozofije biologije: Hipotetički realizam kao adaptacionizam. Autor upozorava na problematiku hipotetičkog realizma evolucijske epistemologije koja pokušava dati odgovore na fenomen ljudske spoznaje putem zakona teorije evolucije. Evolucija se odvija stvaranjem adaptacija na ovaj svijet, zbog čega se naše (subjektivne) strukture slažu s (objektivnim) strukturama svijeta (Vollmer). Bracanović upozorava na problematiku adaptacijskih hipoteza navodeći postojanje neadaptivne evolucije: pleitropije, eksaptacije, načela dostatnosti, a ne optimizacije prirodne selekcije. Također je upitno koliko se može pronaći evolucijsko objašnjenje za tipski različita obilježja, pa „čak i ako prirodna selekcija objašnjava svu adaptivnu evoluciju, u povijesti neke vrste mogu postojati razvojni procesi koji nisu specifično adaptivni i ne mogu se objasniti prirodnom selekcijom“ (Nagel). Biološka adaptacija, po svemu sudeći, nikada nije idealna, a tako ni naše kognitivne strukture, pa Bracanović na kraju postavlja pitanje kako iz toga naći potvrdu za „savršenu“ sliku svijeta, ili barem djelomično objektivnu/vjernu, tj. kako naći potvrdu za hipotetički realizam.

Pojam razumijevanja kod Karla Jaspersa Ivana Kordića, bavi se Jaspersovim hermeneutičkim mišljenjem. Jaspers se protivi isključivo pozitivističkom načinu obrade pitanja o čovjeku, okreće se intencionalnom pokretu naspram statičnosti, fenomenologiji koju promatra kao etiku, kao „biti kod sebe samog“, kao sveukupnost pojava duha u svijesti, povijesti i mišljenju. On razlikuje kauzalnost izvana i kauzalnost iznutra,

u kojem spoznaja nije samo objašnjenje već razumijevanje, ograničeno moću i sposobnošću uživljanja. Time on stvara razumijevajuću, subjektivnu psihologiju. Razumijevanje apelira na slobodu, beskonačnost svakog individuuma, te nemogućnost teorije da zavlada cjelinom. Ono je svjesno svoje privremenosti i nužnosti ponovnog preispitivanja teza zbog opasnosti hipostaziranja ideja koje time postaju predmeti koji ne vode putu razumijevanja i spoznaje, već prividu i bespredmetnosti. Jaspersova filozofija egzistencije, naglašava Kordić, apelira na slobodu i traži utemeljujući smisao transcendencije za egzistenciju, jer rasvijetliti egzistenciju ne znači steći neko znanje, nego pozvati na istinsko rasvijetljavanje slobode.

Tekst Oswald Spengler – tehnika kao taktika života Stipe Kutleše, govori o Spenglerovu djelu „Čovjek i tehnika“, u kojem su detaljno izložene njegove ideje o tehnici, pojašnjavajući njegovu glavno djelo „Propast zapada“. Govori o pitanju tehnike, posebno u zapadnoj kulturi, koja je svojim odnosom prema prirodi drugačija od svih ostalih kultura. Tehnika pretvara ljude u robove, ona je faustovskog porijekla, čovjek pomoću nje teži postati Bogom. To je iskonski grijeh protiv Boga ili prirode, stvaranje malog kozmosa (stroja) koji se pokorava još samo čovjekovoj volji. Jedino je ljudska tehnika neovisna o ljudskoj vrsti. Suprotnosti u čovjeku kao čovjeku istine, koji razmišlja o uzrocima i vodi duhovni život, i čovjeku svrhe, koji svoj duh stavlja u službu nekog jakog života spajaju se i tvore stvaratelja, koji stvara djelo – dok životinja djeluje čime ne obogaćuje život. Tehnika je time protuteža prirodi, umijeće. U tome leži i čovjekova tragedija, jer on u borbi s prirodom nema šansu za uspjeh, budući da je i sam dio prirode. Pronalaskom stroja, vrhunca gospodarenja prirodom, čovjek postaje robom tog istog stroja. Spengler ne vidi mogućnost prevladavanja tehnike, te je za njega propast zapadnog čovječanstva sudbina.

U članku Velika disonanca kojom sve počinje: Niječno načelo i nebiće u Schellingovoj kasnoj filozofiji, Damir Barbarić iznosi neke odrednice Schellingove kasne filozofije, te komparaciju Platonove i Schellingove filozofije kroz pojam nebića. Dva su načela u Bogu: sopstvenost i ljubav, ekspandirajuća i kontrahirajuća sila. Nad njima je pratemelj koji je istovremeno i netemelj, jedinstvo suprotnih načela – nešto što je od njih različito, ali u njima sadržano na isti način (indiferencija). S druge strane, mora postojati i bitak, koji je upravo cilj Božjeg istupanja iz blaženstva, tj. nadbitkujućeg stanja. To istupanje ostaje neobrazloživo, osim putem slobodne volje, time da on hoće, i time se postavi samim sebi nejednakim, a to Barbarić naziva velikom disonancom kojom sve počinje. Jer početak je samo tamo gdje ono što neposredno radi sama sebe ne bi trebalo biti. Nadbitkujuće, vječni početak, istovremeno je i vječna glad – niječno načelo, oskudica bitka, koje nas primorava da se suočimo s pojmom nebića, koji ipak nije nedostajanje bića, nego njegova suprotstavljenost. Barbarić upozorava na zbunjujući element nebića za čovjeka, koji je sklon svemu potvrđujućem i očitom, što izaziva poteškoće u poimanju nebića kao ne manje pozitivnog bića. Također postavlja pitanje mogu li Schellingovi poticaji biti od pomoći današnjoj interpretaciji Platona i Platonova nebića kao neograničenost na puku drugost: „Sljedeći Platonov primjer, također ustvrđujemo neko krajnje ispod kojeg nema ništa, ali nama to nije ono posljednje, izdanak, nego ono prvo od čega sve i počinje, nije nam to puko nedostajanje ili lišenost, nego djelatno nijekanje“ (Schelling).

Josip Talanga se u radu Kantovo shvaćanje pravednosti osvrće na pojam pravednosti kod Kanta u njegovim djelima „Metafizika čudoređa“ i u spisu „Prema vječnom miru“. Pojam pravednosti se kod Kanta premješta u izvanjskost, instituciju države koja treba osigurati autonomno djelovanje moralnog subjekta. Sam vrhovni moralni zakon više nema karakter dobra po sebi, dobro je i pravedno tek ono što je primjereno tome zakonu. U „Metafizici čudoređa“ pojašnjava kako pravednost nije krepost u užem smislu osobne moralnosti. Državno pravo je najviša pravna instanca, a distributivna pravednost konstituira pravednost općenito. Kantova ideja ugovora ne znači konsti-

tuiranje opće volje, već utvrđivanje jedne određene procedure kojom nastaje distributivna pravednost, tj. ideja ugovora pomaže da se iz količine mogućih zakona izdvoje oni koji proturječe normi pravednosti. Talanga objašnjava Kantovu podjelu prava, razliku od prirodnog stanja (bespravnosti, a ne nepravednosti), te Kantovo strogo poimanje kaznenog prava „Ako propadne pravda, onda nema više vrijednost da ljudi žive na zemlji“ (Kant) U spisu „Prema vječnom miru“ Talanga pronalazi Kantovo poimanje pravednosti kao „javno obznanivanje“ prisutno u javnoj upotrebi uma. Također objašnjava zadaću, ciljeve i sam pojam politike čija je pravednost institucija.

Članak Boškovićev Izbor matematičke metode g. 1740 Ivica Martinovića, bavi se Boškovićevim razvojem i odlukama vezanim uz matematičku metodu. Istražuje Boškovićev izbor, okolnosti i rezultate tog izbora. Najprije opisuje Newtonove metode i vrednovanja geometrijskog nasljeđa u svijetlu nove metode, a zatim Boškovićeve infinitezimalne metode u raspravi „De circulis“. Zatim razmatra odnos geometrijske i infinitezimalne metode u Boškovićevu djelu „De motu corporum projectorum in spatio non resistente“, te također Boškovićevu kritiku pojma indivizibila. Bošković naglašava točnost infinitezimalne metode u njenim primjenama na geometrijsku metodu. U dvije rasprave Bošković čini prve korake u proučavanju temeljnih matematičkih pitanja svoga doba, te se želi u potpunosti posvetiti matematici, tj. izazovom izbora matematičke metode. Martinović tvrdi da analiza Boškovićevih rasprava iz 1740. razotkriva njegovu osnovnu dilemu na početku njegove karijere koja glasi: usvajanje infinitezimalne metode ili očuvanje euklidskog ideala?

Tekst Pojmiti nepojmljivo, izreći neizrecivo prema Nikoli Kuzanskom Erne Banić- Pajnić, bavi se problemom spoznavanja i problemom jezika koji su međusobno povezani. Kuzanski polazi od teze o Bogu kao apsolutnom i beskonačnom po kojem svako pojedino biće jest. Bog je nedostižan, a i „neizreciv“. Bit svake stvari se odnosi na Boga, budući da je po njemu sve što jest. Budući da je Bog „neizreciv“, tako je i bit svake stvari neizreciva. Mi spoznajemo istinu, Boga, uvijek iz drugosti, pa

nijedna tvrdnja čovjekova ne pogađa bit Božju, jer čovjekov razum tu zakazuje; ograničen je na nagađanje i mnijenje. Čovjek se zato u pokušaju spoznaje Boga služi premašivanjem razuma novim načinom govorenja tj. pomirenjem naizgled proturječnih tvrdnji, kojima pokušava iskazati ono neiskazivo. Već je tu prisutno proturječje, jer Kuzanski tvrdi kako je dosezanje istine moguće u regiji što premašuje iskazivost, a istovremeno se kroz regiju iskazivog istina otkriva. Kuzanski definira ljudski jezik kao oprisutnjenje Božje Riječi, koja govori kroz sve što jest. Božje stvaranje je govorenje. Kuzanski tako stvara jedno novo, moderno viđenje jezika, moći iskazivanja i izricanja; naime Riječ kao uopće mogućnost „biti“, mogućnost „otkrivanja“, što ga s druge strane sputava ukoliko svagda mora promišljati ono apsolutno, nedostižno, čovjeku izmičuće. Istovremeno, filozofiju Kuzanskog možemo vidjeti kao želju da se granice ljudske spoznaje prekorače, pri čemu nadijevanje netočnih imena i nemogućnost spoznaje bivaju ublaženi stavom kako sve biva iz jedne beskonačne imenovljivosti.

Rad Stoički fizikalizam i etički idealizam Maje Hudoletnjak Grgić, govori o problemu stoičkog etičkog idealizma, kojeg na prvi pogled ne opravdava ni njihov fizikalni materijalizam ni empirizam u spoznajnoj teoriji. Stoička etika se odlikuje vrlinom koju posjeduje mudrac. Dobro je u stoičkoj etici zapravo korist u odnosu na svrhu, tj. sreću. Stoici razlikuju spoznaju, znanje i mnijenje. Znanje je čvrsti pristanak na spoznaju koja se ne da uzdrmati argumentima i nju posjeduje mudrac. Iako je znanje upravljački dio duše u određenom stanju, ono što ga određuje nije njegov fizikalni, već kognitivni status. Ono je sistem međusobno povezanih pojedinačnih znanja koja imaju čvrstoću nepromjenjivih i čvrstih spoznaja. Ali, kada je takav sistem znanja stečen, tada se on posjeduje kao fizičko stanje upravljačkog dijela duše. Vrlina, kažu stoici, ne može biti osnova za djelovanje ako nije shvaćena kao tijelo, jer samo tijela mogu pokretati na djelovanje, i samo ona postoje. Stoički fizikalizam tako vodi u etički idealizam; vrlina i znanje nisu urođeni, nego stečeni; nitko se ne rađa kao mudrac, ali nemamo ni izgleda da steknemo vrlinu i znanje, jer ako je nešto određeno kao fizičko stanje, onda se ono posjeduje ili ne posjeduje. Pa ipak, uvođenje ideala u

etičku teoriju može biti opravdano, pod pretpostavkom da je shvaćeno kao standard kojem treba težiti koliko se može.

U posljednjem radu Aristotel o slučaju i ljudskom djelovanju, Filip Grgić pokazuje kako se slučajni događaji kod Aristotela mogu okarakterizirati kao događaji koji su radi nečega i da činjenica da su oni radi nečega u nekom smislu čuva prvenstvo teleološkog objašnjenja ljudskog djelovanja, tj. da su Aristotelovoj teleologiji potrebni slučajni događaji koji su radi nečega. Grgić pokazuje kako za potpuno objašnjenje nekog događaja za kojeg držimo da je rezultat slučaja moramo uočiti da je član neke šire klase događaja, da je on takva i takva vrsta stvari. Zapravo bismo mogli reći da iako slučaj nije nastao radi nečega, on jest radi nečega. Deterministi mogu dati neograničeno mnogo uzroka svakog događaja, a da ne daju prvenstvo niti jednom. Ono što ima neograničeno mnogo uzroka jest slučajan događaj, pa se tako deterministi paradoksalno obavezuju na tvrdnju da je svaki događaj slučajan. Također, nameću se zaključci da događaj za kojeg smatramo da je slučajan ima uvijek određeni uzrok pa nije slučajan s jedne strane, a s druge da nije radi nečega, budući da svrha radi koje bi nastao da nije slučajan, nije upravljala procesom njegova nastajanja. No ako uzmemo neki događaj za koji smatramo da je rezultat slučaja i ako uočimo da je on takva i takva vrsta stvari, da je to događaj „radi kojeg nešto jest“, možemo izbjeći ova dva zaključka, i pokazuje kako je teleološko objašnjenje superiorno svim drugim objašnjenjima.

Jelena Zlatar